

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Д. В. Ярош*

ПОЛІТИКА УКРАЇНІЗАЦІЇ ПЕРІОДУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ: СУТЬ, ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА НАСЛІДКИ

В умовах відродження незалежної України розпочався і набрав масового руху процес з розв'язання мовної проблеми — створення необхідних умов для вільного розвитку української мови як державної, а також мов національних меншин, які мешкають в Україні. Особливу цінність для здійснення мовної політики в незалежній Україні має історичний досвід українізації в період Центральної Ради. Перемога Лютневої демократичної революції 1917 року, крах самодержавства в Росії, проголошення Центральною Радою Української Народної Республіки створили сприятливі умови для визнання державного статусу української мови. Ось чому, на наш погляд, історичний досвід українізації періоду Центральної Ради має важливе теоретико-пізнавальне і практичне значення для здійснення сучасної мовної політики.

На жаль, в історико-юридичній науці відсутні наукові праці, присвячені проблемі здійснення мовної політики в Україні в період діяльності Центральної Ради.

Мета даної статті полягає у дослідженні проблеми українізації державних органів влади, армії, закладів народної освіти Центральною Радою та значення цього історичного досвіду для розробки правових засад і практичного здійснення мовної політики в сучасних умовах.

Правові засади мовної політики були глибоко розроблені і обґрунтовані в працях визначних державних діячів української революції 1917-1920 рр. В. Винниченка, М. Грушевського., Д. Дорошенка, І. Стешенка, П. Христюка, М. Шаповала та інших.

Так, у збірнику статей і промов “На порозі Нової України”, написаних і проголошених М. Грушевським протягом 1917-1918 рр., розкривається історична неминучість перемоги українського народу в боротьбі за державність і незалежність, окреслюються напрями розвитку всіх сфер життя Нової України, в тому числі розвитку української мови як мови державної.

Він переконливо показав, що політика великодержавного шовінізму, політичного, соціального і національного гноблення, яку проводив царизм протягом декількох століть щодо українського народу, призвела до великого гріха — “незвичайно слабо розвинене знання мови. Ся перешкода мусить бути усунена як найскорше, негайно ...”¹.

М. Грушевський вважав за необхідне розумно, з великим тактом і терпінням проводити в Україні мовну політику, “не вносячи непотрібного роздражнення, не обгострюючи відносин гвалтовною українізацією, поступаючи розважно й можливо м'яко в переведенню тих вимог, які дійсно ставляться принципом української державности, становищем української мови як мови державної й т. ін.”².

Основні правові засади в галузі мовної політики Центральна Рада визначила у відозві до українського народу від 22 березня 1917 р. та у резолюції Українського

© Ярош Д. В., 2008

* професор кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права, кандидат історичних наук, доцент

¹ Грушевський М. На порозі нової України. — К.: Наукова думка, 1991. — С. 21.

² Там само. — С. 41.

національного конгресу (квітень 1917 р.). У цих історичних документах невідкладним завданням ставилося відродження української мови по всіх школах — від початкових до вищих навчальних закладів, запровадження української мови як державної в урядових інституціях, в армії та судах, збільшення українських періодичних видань.

Велике значення для здійснення курсу українізації українського суспільства мав I Всеукраїнський військовий з'їзд, який був скликаний у Києві в травні 1917 р. і в роботі якого взяли участь близько 700 делегатів. Він ухвалив рішення: з осені 1917 року забезпечити навчання в школах України українською мовою; українська початкова школа повинна бути обов'язковою, загальною і утримуватися за державні кошти. З'їзд також ухвалив рішення про поступову українізацію армії шляхом відкриття військових шкіл по вивченню рідної мови, видання українських газет, журналів³.

Крім I Всеукраїнського військового з'їзду протягом травня 1917 року в Києві відбулися всеукраїнські з'їзди: робітничий, селянський, учительський, делегати яких вимагали від Тимчасового уряду негайного надання національно-територіальної автономії Україні у складі нової, демократичної Росії. Маючи підтримку і зростаючий авторитет з боку широких мас українського суспільства, Центральна Рада вирішила приступити до безпосередніх переговорів із Тимчасовим урядом Росії щодо надання політичної автономії Україні. З цією метою вона відрядила до Петрограда в кінці травня 1917 року делегацію у складі 10 осіб на чолі з В. Винниченком. Делегація везла із собою доповідну записку Центральної Ради до Тимчасового уряду, в якій були викладені вимоги українського народу. В шостому пункті доповідної записки вимагалось, щоб "признану Тимчасовим урядом українізацію початкової школи перенесли і на середню та вищу школи, і щодо мови, і щодо предметів навчання"⁴. Центральна Рада домагалася не лише українізації національної школи, але й українізації армії, державних органів, всього життя в Україні.

Але місія до Петрограда не дала бажаних результатів. Двотижневє перебування української делегації в Петрограді не призвело до миру і порозуміння, покращення відносин, а навпаки. Тимчасовий уряд Росії не поспішав задовольнити вимогу Центральної Ради щодо надання національно-територіальної автономії Україні, а 1 червня 1917 року офіційно дав негативну відповідь. Антиукраїнська позиція Тимчасового уряду суттєво вплинула на український революційний рух, на рішучі дії Центральної Ради.

Враховуючи нову хвилю революційного піднесення народних мас і прагнучи здійснювати керівництво цим піднесенням, Українська Центральна Рада 10 червня 1917 року звернулась до українського народу з Першим універсалом. Він був виголошений В. Винниченком на Другому всеукраїнському військовому з'їзді, в роботі якого брали участь 2 300 делегатів, які репрезентували 1 736 тисяч українських воїнів⁵.

"Народе Український, — так розпочинався він. — Народе селян, робітників, трудящого люду! Волею своєю ти поставив нас, Українську Центральну Раду, на сторожі прав і вольностей української землі. Найкращі сини твої, виборні люди від сіл, від фабрик, від солдатських казарм, од усіх громад і товариств українських, вибрали нас, Українську Центральну Раду, й наказали нам стояти й боротись за ті права та вольности.

Твої, Народе, виборні люди заявили свою волю так: Хай буде Україна вільною. Не одділяючись від усієї Росії, не розриваючи з державою російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям. Хай порядок і лад на Вкраїні дають вибрані вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням Всенародні Українські Збори. Всі закони, що повинні дати той лад тут у нас, на Вкраїні, мають право видавати тільки наші Українські збори"⁶.

Універсал проголошував суверенність українського народу: одини самі будемо творити наше життя. Створення та діяльність українського парламенту — Всенародних Українських зборів, які формуються шляхом загального, рівного, прямого і таємного голосування. Право видавати закони Універсал надавав тільки Всенародним Українським зборам. Універсал закликав кожне село, кожну волость, кожну повітову чи земську управу, яка стоїть за інтереси українського народу, до зміцнення організаційних зв'язків з Центральною Радою. Отже, аналіз змісту Першого універсалу переконливо засвідчує, що

³ Історія української культури: 36. матеріалів і документів / С. М. Клапчук (ред.), Б. І. Білик (упоряд.), В. Ф. Остафійчук (ред.). — К.: Вища школа, 2000. — С. 263-264.

⁴ Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. — К., 1991. — С. 15.

⁵ Там само. — С. 12.

⁶ Конституції і конституційні акти України. — К., 2001. — С. 31.

Центральна Рада в процесі своєї діяльності перетворилася з національно-політичного центру для керівництва революційним рухом у вищий законодавчий орган української державності — парламент, який проголосив автономію України та її українізацію.

Після проголошення Першого Універсалу Центральна Рада приступила до формування Генерального секретаріату — першого уряду відродженої української держави. Двадцять восьмого червня 1917 року такий уряд було створено на чолі з В. Винниченком як виконавчий орган Центральної Ради, який повинен був реалізувати принципи, викладені в Першому універсалі.

У “Статуті Генерального Секретаріату” зазначалось, що “Вищим Краєвим органом управління на Україні є Генеральний Секретаріат Української Центральної Ради, який формується Центральною Радою, відповідає перед нею і затверджується Тимчасовим Урядом”. Згідно з цим Статутом Генеральний секретаріат у своєму складі мав 14 Генеральних секретарів, у тому числі і в справах освіти. Цю посаду з самого початку діяльності уряду займав Іван Штешенко — громадський і політичний діяч, педагог, літературознавець і письменник. Він мав значний досвід педагогічної роботи. Довгий час викладав у середніх та вищих школах Києва. У 1915 р. очолив Тетянівську гімназію для біженців. У лютому 1917 р. — комісар з учбової частини і товариш голови Ради громадських організацій м. Києва. Влітку — окружний інспектор Київської шкільної округи. Засновник і співголова товариства шкільної освіти. Один із організаторів Української Центральної Ради, очолював її шкільну і редакційну комісію⁷.

“В справі народної освіти, — наголошувалося в Декларації, — Секретаріат має на меті, насамперед, з’єднати в своїх руках все керування шкільною освітою, а власне: догляд за переведенням на місцях українізації школи, організації видання підручників, відшукування і приготування учителів для шкіл та поміч в згуртуванні їх у професійні товариства.

В справі позашкільної освіти Секретаріат має на меті допомогу культурним товариствам. Для здійснення своїх завдань у шкільній справі Секретаріат має подбати про створення Всеукраїнської шкільної ради, яка носитиме територіальний характер, а зараз має скористатися існуючим органом влади, як-от шкільні округи, або громадськими інституціями, з якими зав’яже самі тісніші стосунки. Для постійного зв’язку з місцями Секретаріат має на меті завести своїх спеціальних комісарів по народній освіті”⁸.

А в Декларації Генерального секретаріату від 12 жовтня 1917 року ставилося завдання протягом навчального року створити в Україні нову по змісту і по формі народну освіту. Для здійснення цієї програми ставились невідкладні завдання створення та діяльності курсів української мови для учителів, видання підручників українською мовою та мовами національних меншин, підготовка викладацьких кадрів для українських університетів. Ставилось завдання створення нової, демократичної системи управління народною освітою⁹.

Так, 5 грудня 1917 року Мала рада Центральної Ради прийняла Закон “Про шкільне правління”, згідно з яким всі школи та просвітні установи, які є на території Української Народної Республіки, передавались в підпорядкування Секретаріату освіти. Створювались шкільні ради, до складу яких входили українці та представники національних меншин.¹⁰ А 28 грудня 1917 року було прийнято Закон “Про скасування шкільних округ”, на основі якого на території Української Народної Республіки скасовувались шкільні округи і створювались тимчасові комісаріати в складі чотирьох українців і трьох представників національних меншин. Комісари призначалися Генеральним секретарем освітніх справ і були підзвітними в своїй діяльності йому та місцевим органам самоврядування¹¹.

Хотілось би звернути увагу сучасних українських політиків, народних депутатів України на Закон Центральної Ради “Про державну мову”, який був прийнятий в березні 1918 р. В ньому підкреслювалось, що “всякого роду написи, вивіски тощо на торговельно-промислових, банкових та подібних закладах і конторах повинні писатися державною українською мовою. По всіх торгово-промислових, банкових та інших закладах, конторах, які зобов’язані давати публічні справоздання, мовою в діловодстві має бути державна українська”¹².

⁷ Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2 т. / В. А. Смолій (ред.), В. Ф. Верстюк (упоряд.). — К.: Наук. думка, 1996. — Т. 2: 10 грудня 1917 р. — 29 квітня 1918 р. — С. 405.

⁸ Там само. — С. 269.

⁹ Історія української культури: 36. матеріалів і документів / С. М. Клапчук (ред.), Б. І. Білик (упоряд.), В. Ф. Остафійчук (ред.). — К.: Вища школа, 2000. — С. 269.

¹⁰ Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2 т. / В. А. Смолій (відп. ред.), В. Ф. Верстюк (упоряд.) — К.: Наук. думка, 1996. — Т. 1: 4 березня — 9 грудня 1917 р. — С. 515.

¹¹ Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2 т. / В. А. Смолій (ред.), В. Ф. Верстюк (упоряд.). — К.: Наук. думка, 1996. — Т. 2: 10 грудня 1917 р. — 29 квітня 1918 р. — С. 75.

¹² Історія української культури: 36. матеріалів і документів / С. М. Клапчук (ред.), Б. І. Білик (упоряд.), В. Ф. Остафійчук (ред.). — К.: Вища школа, 2000. — С. 271.

На виконання даного закону Рада народних міністрів видала циркуляр губернським і повітовим комісарам, в якому пропонувалося комісарам негайно вивісити на видних місцях по всіх державних і громадських інституціях III і IV Універсали Української Центральної Ради. “Всякі написи і вивіски повинні бути негайно зроблені на українській мові. Цей циркуляр широко довести до відома населення через всі урядові і громадські інституції, повітові, городські і волосні управи. Винуваті в невиконанні будуть усуватися з посад і піддаватися під суд”¹³.

Коментарі тут не потрібні. Думається, що подібного змісту закони і розпорядження потрібно видавати і сьогодні проти тих, хто порушує ст. 10 Конституції України, де записано, що “державною мовою в Україні є українська мова”¹⁴.

Не зважаючи на те, що лідери національно-державного відродження України не були прихильниками організації регулярної армії, вважаючи її знаряддям панування буржуазії, складовою частиною політики українізації Центральної Ради була українізація армії.

Так, з перших днів діяльності Центральної Ради розпочалося формування українського війська. В середині березня 1917 року на установчих зборах представників київського гарнізону було ухвалено організувати Український військовий клуб ім. гетьмана Павла Полуботка. Згідно зі статутом клубу його метою було створення української армії¹⁵.

На заклик Українського військового клубу ім. гетьмана П. Полуботка у квітні 1917 року збори 5 тис. солдатів-українців, що відбулися в Києві, висловили бажання організувати український піший полк ім. гетьмана Б. Хмельницького. Збори обрали першого командира полку штабс-капітана Д. Путника-Гребенюка. На засіданні 15 квітня Центральна Рада підтримала пропозицію клубу. Перший Всеукраїнський військовий з’їзд виніс резолюцію про створення Першого українського козацького ім. Б. Хмельницького полку, зарахувавши до його складу 3 400 чоловік. Командиром полку з’їзд призначив підполковника Ю. Капкана¹⁶.

Як відмічалось вище, велике значення в справі організації регулярної української армії та її українізації мали рішення I Всеукраїнського військового з’їзду. На з’їзді було обрано Український генеральний військовий комітет при Центральній Раді для керівництва військовими справами, до складу якого увійшли С. Петлюра, І. Луценко, В. Винниченко, полковники В. Павленко та О. Пелькевич та ін.¹⁷

З’їзд прийняв резолюцію, в якій проголошувалося, що “він ставить перед собою найпершим завданням, щоб українська армія після війни стала армією народу (“народною міліцією”), щоб єдиною метою її існування і формування був захист інтересів і прав народу, а не панівних класів”¹⁸.

А в записці Центральної Ради до Тимчасового уряду (кінець травня 1917 року) була вимога “в інтересах підвищення бойової армії та відновлення дисципліни доконче потрібно перевести в життя виділення українців в окремі військові частини як в тилу, так, по змозі, і на фронті”¹⁹.

Другий Всеукраїнський військовий з’їзд (5-10 червня 1917 року) доручив Українському генеральному військовому комітету розробити детальний план українізації війська й негайно розпочати впровадження його в життя²⁰.

Велику увагу українізації армії приділив уряд відродженої Української держави — Генеральний секретаріат. Так, в Декларації Генерального секретаріату від 29 червня 1917 року зазначається: “Організація українських військових частин іде безупинно. Будучи органічною потребою української відродженої нації, вона, як показали факти, стає позитивним фактором як в справі оборони на фронті, так і в справі охорони революції в державі. Генеральний секретаріат, маючи на меті надати по змозі більше планомерності в формуванні українських військових частин, визнає для цього необхідним затвердження Секретарства військових справ. Признаючи, що командна влада мусить бути єдина, а так само мусить бути єдина система оборони, визнаючи цю компетенцію за Верховним

¹³ Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2 т. / В. А. Смолій (ред.), В. Ф. Верстюк (упоряд.). — К.: Наук. думка, 1996. — Т. 2: 10 грудня 1917 р. — 29 квітня 1918 р. — С. 182.

¹⁴ Конституції і конституційні акти України. — К., 2001. — С. 288.

¹⁵ Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2 т. / В. А. Смолій (відп. ред.), В. Ф. Верстюк (упоряд.) — К.: Наук. думка, 1996. — Т. 1: 4 березня — 9 грудня 1917 р. — С. 532.

¹⁶ Там само. — С. 534.

¹⁷ Там само. — С. 535.

¹⁸ Історія держави і права України: Академічний курс: У 2 т.: Підручник / В. Я. Тацій (ред.), А. Й. Рогожин (ред.) — К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2000. — Т. 2. — С. 60.

¹⁹ Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть. — К., 1991. — С. 15.

²⁰ Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2 т. / В. А. Смолій (відп. ред.), В. Ф. Верстюк (упоряд.) — К.: Наук. думка, 1996. — Т. 1: 4 березня — 9 грудня 1917 р. — С. 536.

командуванням і Військовим міністерством, Генеральний секретаріат визнає разом з тим, що Секретарству військових справ мусить бути надано компетенцію і відповідні права в сфері організації і формування українських військових частин²¹.

Підводячи підсумки діяльності Генерального секретаріату, його голова В. Винниченко на засіданні Центральної Ради 13 грудня 1917 року відмітив, що військове Секретарство успішно працює над формуванням українських військових частин. Воїни-українці, які перебувають в інших краях, повертаються в Україну і з них формуються нові військові частини²².

Отже, можна зробити наступний висновок, що не зважаючи на нетривалий період існування нової України, складність її міжнародного і внутрішнього становища, Центральної Раді, як українському парламенту, в чотирьох Універсалах, в Статуті про державний устрій, права і вольності Української Народної Республіки (Конституція Української Народної Республіки ухвалена 29 квітня 1918 року), в цілій низці законів і розпоряджень вдалося розробити науково-обґрунтовані правові засади українізації всіх сфер життя відродженої України.

Які ж наслідки мала українізація доби Української Центральної Ради (березень 1917 — квітень 1918 рр.)? Не зважаючи на цілий ряд об'єктивних і суб'єктивних причин, наслідки її були досить відчутними. З метою вироблення конкретних форм і методів українізації школи 6 квітня (24 березня 1917 р.) в Києві в приміщенні Педагогічного музею відбувся I Український учительський з'їзд, на який з'їхалися близько 500 делегатів.

Учительський з'їзд звернув увагу на українізацію середньої і вищої школи, заснування по всій території України українських бібліотек, підготовку україномовних педагогічних кадрів, створення при Київському університеті і на курсах при шкільних округах кафедр українознавства та української мови²³.

Навчання Закону Божого, згідно з рішенням учительського з'їзду, також мало відбуватися в усіх школах, духовних семінаріях та академії українською мовою²⁴.

У вчительських семінаріях, в усіх вищих навчальних закладах вводилось вивчення української мови, української літератури, географії та історії України. В російськомовних школах, а також у школах національних меншин вводилось обов'язкове вивчення української мови та інших українознавчих предметів.

Для здійснення заходів щодо створення національної системи освіти і виховання підростаючого покоління учительський з'їзд запропонував Центральної Раді заснувати Головну українську шкільну раду. Двадцять восьмого квітня 1917 року Центральна Рада приймає рішення про створення Головної української шкільної ради, до складу якої "входять всі педагоги — члени Центральної Ради, і їм належить розробити проекти щодо дальшого її поширення і справи освіти на Україні"²⁵.

Велику роботу по здійсненню українізації шкільної освіти провело Генеральне Секретарство освіти на чолі з Іваном Матвійовичем Стешенком — славним діячем українського визвольного руху, організатором національної школи. Він розробив і представив на розгляд II Всеукраїнського учительського з'їзду, який відбувся 28-30 липня (10-12 серпня) 1917 року в Києві, розгорнуту програму національної системи освіти і виховання підростаючого покоління. За рішенням з'їзду Генеральний секретаріат освіти повинен був призначити в усі губернії і повіти своїх комісарів, які здійснювали керівництво всіма школами, дошкільними та позашкільними закладами освіти і виховання. Згідно з рішеннями учительського з'їзду та Генерального секретаріату освіти у Києві була заснована Науково-педагогічна академія для підготовки лекторів та інструкторів українознавства. На перший однорічний курс було прийнято понад 90 слухачів. Двадцять п'ятого жовтня 1917 року в Педагогічному музеї в присутності Генерального секретаря освіти І. Стешенка відбулося урочисте відкриття Науково-педагогічної академії як школи підготовки висококваліфікованих педагогічних кадрів²⁶.

²¹ Там само. — С. 326-327.

²² Українська Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2 т. / В. А. Смолій (ред.), В. Ф. Верстюк (упоряд.). — К.: Наук. думка, 1996. — Т. 2: 10 грудня 1917 р. — 29 квітня 1918 р. — С. 19.

²³ Український історичний журнал. — 1997. — № 6. — С. 81.

²⁴ Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. — К., 1994. — С. 385.

²⁵ Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2 т. / В. А. Смолій (відп. ред.), В. Ф. Верстюк (упоряд.) — К.: Наук. думка, 1996. — Т. 1: 4 березня — 9 грудня 1917 р. — С. 78-79.

²⁶ Український історичний журнал. — 1997. — № 6. — С. 83.

Важливим здобутком у розвитку національної освіти в період діяльності Центральної Ради було урочисте відкриття Українського народного університету 5 жовтня 1917 року у приміщенні Центральної Ради. Університет працював за програмою державних вищих навчальних закладів і мав три факультети: історико-філологічний, природничо-математичний та юридичний. До університету приймалися особи, що закінчили шість класів гімназії, учительський інститут або семінарію. Спочатку передбачалося набрати 500 студентів, але бажаних виявилось набагато більше. На кінець жовтня записалося 1 370 осіб²⁷.

Пізніше подібні вищі навчальні заклади було відкрито в Миколаєві, Одесі, Харкові, а також розроблені проекти і виділені кошти на створення національних університетів у Кам'янці-Подільському та Умані²⁸.

Протягом березня-серпня 1917 року тільки на Київщині було засновано 18 українських гімназій, на Полтавщині — 16, на Поділлі — 5, на Херсонщині — 5, а всього було відкрито 53 українські середні школи. Як відмічає український історик — емігрант І. Нагаєвський, “це був дуже успішний початок, він, безсумнівно, свідчить про велику любов українського народу до своєї рідної культури”²⁹.

Центральна Рада, Генеральний секретаріат, органи місцевого самоврядування багато сил і енергії віддавали створенню національної системи освіти на селі. Освіта в народній школі була обов'язковою: щоб усі юнаки і дівчата віком до 15-16 років мали відповідну освіту. У кожній волості чи групі сіл з населенням 10 тисяч чоловік повинна функціонувати середня школа. Ці школи повинні давати не лише середню освіту, але й бути кузницею підготовки кадрів для органів місцевої влади, для потреб народного господарства. В них сільська молодь повинна “вчитись жити, працювати і правити державою”³⁰.

Центральна Рада, Генеральний секретаріат велику увагу приділяли питанням позашкільної освіти. Ось чому вони всіляко сприяли діяльності “Просвіт”, які були осередками національного руху, пропагандистами ідеї національного відродження України, консолідували українську націю. “Просвіти” були надійною опорою нової влади в губерніях, повітах, волостях. З цією метою 2 вересня 1917 року був проведений I Всеукраїнський з'їзд “Просвіт”, в роботі якого прийняли участь 400 делегатів, які представляли кілька тисяч провінційних просвіт, в тому числі представники українських просвіт з Кубані, Бессарабії, Курщини, Воронежчини³¹.

Таким чином, протягом річного існування Центральної Ради, Генеральний секретаріат, органи народної освіти, незважаючи на складність соціально-економічної і політичної обстановки, зробили багато в справі побудови національної системи освіти.

Як відмічає відомий український історик Наталія Полонська-Василенко в своїй двотомній праці “Історія України, “головна заслуга Центральної Ради була в тому, що вона поклала фундамент для української школи ... Звичайно, фактично мало було зроблено у галузі народної освіти, але треба рахуватися з тією опозицією, яку весь час ставили педагоги і головним чином батьки, що користувалися в школах великим впливом через батьківські комітети”³². Дійсно, урядовці-росіяни, зрусифікована частина вчителів чинили всілякі перешкоди українізації школи, що є одною з причин того, що не всі заходи були втілені в життя.

Виступаючи на засіданні восьмої сесії Центральної Ради 14 грудня 1917 року, Генеральний секретар освіти УНР Іван Стешенко сказав: “Між учителями досі є ще багато переконаних тоталізаторів ... Московських шкіл на Україні далеко не половина ... Казенні гімназії на Україні досі вважались московськими тільки через те, що там учили московською мовою. Учителів-москалів ми не виганяємо, але нехай же вони навчаться української мови, коли хочуть працювати на Україні. Вищі школи на Україні створені коштами українського народу і через те також повинні бути українськими.”³³

А взяти таку проблему, як випуск підручників, художньої і наукової літератури, газет і журналів українською мовою. Тут також може пригодитися досвід діяльності Центральної Ради. Так, незважаючи на матеріально-технічні та фінансові труднощі, в

²⁷ Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2 т. / В. А. Смолій (ред.), В. Ф. Верстюк (упоряд.). — К.: Наук. думка, 1996. — Т. 2: 10 грудня 1917 р. — 29 квітня 1918 р. — С. 339-340.

²⁸ Український історичний журнал. — 1993. — № 2/3. — С. 9.

²⁹ Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. — К., 1994. — С. 385.

³⁰ Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. — К., 1991. — С. 165.

³¹ Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. — К., 1994. — С. 385.

³² Полонська-Василенко Наталія. Історія України. — 2-ге видання. — К., 1993. — Т. 2. — С. 486.

³³ Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2 т. / В. А. Смолій (ред.), В. Ф. Верстюк (упоряд.). — К.: Наук. думка, 1996. — Т. 2: 10 грудня 1917 р. — 29 квітня 1918 р. — С. 22.

Україні відкривалися видавництва “Українська школа”, “Товариство шкільної освіти”, “Українське видавництво”, “Кооперативний союз”, “Сіяч”, “Вік” і т. д. Популярними в масах були газети, які друкувалися українською мовою: “Вісті Центральної Ради”, “Вісник Генерального секретаріату УНР”, “Народна воля”, “Нова рада” і т. д. В 1917 році було видано в Україні 677 назв українських книжок та виходило 63 періодичних видання³⁴.

Як відмічає історик І. Нагаєвський в своїй книзі “Історія української держави двадцятого століття”, “це, безсумнівно, свідчить про справжнє відродження і живучість національно-культурного руху в тому часі”³⁵.

Нова українська держава запроваджувала українську систему грошових і поштових знаків. Так, 19 грудня 1917 року Мала рада прийняла “Тимчасовий закон про випуск державних кредитових білетів Української Народної Республіки.” Нові гроші називалися “карбованцями”. Кожен карбованець мав 17,424 долі чистого золота і поділявся на 200 шагів. Перший випуск паперових грошей визначався в сумі 500 млн. карбованців. В законі про українські гроші підкреслювалось, що “українські кредитові білети ходять на рівні із золотою монетою, являються законним оплатним засобом і обов’язково повинні прийматися при всіх оплатах”³⁶.

Аналізуючи даний закон, М. С. Грушевський в інформаційній статті “Про монетну українську одиницю” підкреслює, “що монетною українською одиницею, на котру буде йти рахунок, буде гривня, рівна півкарбованцеві, а поділена на 100 шагів. Іншої грошової одиниці у нас не було, крім гривні, — їй годиться й бути нашою монетною одиницею. Була вона одиницею за нашої старої держави — нехай буде й за нової”³⁷.

Дванадцятого березня 1918 року Мала рада ухвалила закон про державну символіку, згідно з яким державним гербом Української Народної Республіки став “Володимирів тризуб”, відомий на території України з епохи Трипілья і як Знак Княжої Держави Володимира Великого.

Отже, можна зробити висновок, що мовна політика в Україні була і є дуже складною і особливо актуальною у низці національно-державного відродження.

По-перше, вона породжена цілим рядом факторів: історичною особливістю, що склалася в Україні, — впродовж віків існують дві мови: українська й російська, соціально-економічними, політичними, національними, культурними причинами.

По-друге, правові засади українізації нового суспільства у період Центральної Ради були глибоко розкриті і обґрунтовані у наукових працях безпосередніх учасників українського відродження М. Грушевського, В. Винниченка, Д. Дорошенка, Б. Кістяківського, П. Христюка та інших. В них дається аналіз тогочасних подій, роздуми над проблемами розбудови української держави, в тому числі і мовної проблеми.

По-третє, політика українізації, її практичне здійснення були закріплені нормативно-правовими актами: Універсалами Центральної Ради, Конституцією Української Народної Республіки 1918 року, законами і розпорядженнями Центральної Ради.

По-четверте, не зважаючи на короткотривалий період існування Центральної Ради, політичну і економічну кризу в Україні, умови війни, складність міжнародного становища, відсутність кадрів — організаторів і керівників Української держави, а також не зважаючи на свої помилки і прорахунки, вона залишила в нашій сучасній історії велике надбання — відновлення української державності на гуманних, демократичних принципах. Центральна Рада під керівництвом М. Грушевського закріпила за українською мовою статус державної мови, створила мережу української освіти — від початкової до вищої школи. Постали українська література, українська преса. Було створене українське військо. Було запроваджено українську систему грошових і поштових знаків. Було відновлено символи України, що існували з часів Трипілья і київського князя Володимира Великого — золотий тризуб і жовто-блакитний прапор.

Аналізуючи уроки української історії доби Центральної Ради і сучасні проблеми, на наш погляд, історичний досвід проведення українізації та її здобутки того періоду може бути творчо використаний у наш час національного і культурного відродження, розбудови незалежної Української держави.

³⁴ Полонська-Василенко Наталія. Історія України. — 2-ге видання. — К., 1993. — Т. 2. — С. 487.

³⁵ Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. — К., 1994. — С. 386.

³⁶ Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2 т. / В. А. Смолій (ред.), В. Ф. Верстюк (упоряд.). — К.: Наук. думка, 1996. — Т. 2: 10 грудня 1917 р. — 29 квітня 1918 р. — С. 338.

³⁷ Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть. — К., 1991. — С. 214-215.